

Lapsuus,

LEENA ALANEN & lapsuuden
KIRSTI KARILA instituutiot
(TOIM.)

ja lasten toiminta

*Vastapaino
Tampere 2009*

<i>Anja-Riitta Lehtinen</i>	
Lapset toimijoina päiväkodin vertaissuhteissa	138
<i>Mari Vuorisalo</i>	
Ken leikkiin ryhtyy – Leikki lasten välisenä sosiaalisena ilmiönä päiväkodissa	156
<i>Suvi Pennanen</i>	
Lasten medialeikit päiväkodissa	182
<i>Niina Rutanen</i>	
Mitä on vapaa leikki?	207
<i>Raija Raittila</i>	
Ympäristön lapset – lasten ympäristö.	227
<i>Kirsti Karila</i>	
Lapsuudentutkimus ja päiväkotien toiminta	249
Lähteet	263
Kirjoittajat	287

Esipuhe

Niin globaalit kuin suomalaisen yhteiskunnan monet taloudelliset, kulttuuriset ja rakenteelliset muutokset välittyvät yhä suuremmin myös lasten elämään ja kokemuksiin. Lapsuuden muuttuminen on huomattu ja huolipuhetta on julkisessa keskustelussa runsaasti; vähemmän sen sijaan on selvitetty, miten yhteiskunnalliset muutokset ovat muuntuneet lapsuuden uusiksi järjestyksiksi ja miten ne jäsentävät lasten itsensä kokemaa ja elämää lapsuutta. Lasta ja lapsuutta koskevat kulttuuriset tulkinnat vaativat muutosta, ja tarvitaan ammattikäytäntöjen ja sosiaalisten kumppanuuksien kehittämistä, jotta lasten oikeudet osallistua, vaikuttaa ja saada mielipiteensä kuuluviin toteutuisivat.

Kirjassa avataan tutkimuslähtöisesti näkökulmia suomalaisen lapsuuden kokemiseen, tekemiseen ja rakentumisen prosesseihin, keskittyen erityisesti päiväkotiympäristöön. Luvuissa kuvataan kasvatusideologioissa, instituutioiden politiikoissa tai ammatillisia käytäntöjä rakentavissa oletuksissa ja odotuksissa lapsille tarjottua käyttäytymismallia. Huomio suunnataan myös siihen, miten lapset kokevat tämän heille ”annetun” lapsuuden, oman asemansa, toimintamahdollisuutensa ja niiden rajoitukset. Lapset eivät vain kyseenalaista heille annettua lapsuuden järjestystä ja sen perusteluja; kirjan luvuissa tulee esiin myös lasten luova vastarinta, aukkojen hakeminen instituutioiden rakenteista ja

ideologisista järjestyksistä ja niiden kautta oman toimintakulttuurin tuottaminen. Lopuksi pohditaan lapsuudentutkimuksen antia lapsuuden instituutioiden toiminnan kehittämiseksi.

Kirja on suunnattu lapsuuden ja varhaiskasvatuksen ammattilaisille, alan opiskelijoille korkeakoulutasoiseksi oppikirjaksi sekä tutkijoille. Kirja tuo esille lapsuudentutkimuksen alueella tehtyä suomalaista tutkimusta. Lisäksi se avaa ja valottaa lapsuudentutkimuksen antia arjen käytännöille, erityisesti institutionaalisen varhaiskasvatuksen käytännöille.

Kirjan kirjoittajat työskentelevät Jyväskylän ja Tampereen yliopistoissa ja liikkuvat kasvatustieteen, kulttuurihistorian, maantieteen, psykologian, sosiaalipsykologian, sosiologian ja varhaiskasvatustieteen alueilla.

Leena Alanen

Johdatus lapsuudentutkimukseen

Lapsuudentutkimus on monitieteinen yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksen alue, jolla keskeinen, tieteenaloja ja tutkijoita yhdistävä pyrkimys on lasten ymmärtäminen yhteiskuntiansa ja yhteisöjensä jäsenenä ja toimijoina sekä lapsuuden ymmärtäminen osana yhteiskuntaa, sen rakenteita ja kulttuuria. Tutkimusalueena lapsuudentutkimus on nuori. Sen liikkeellelähtö tapahtui 1980-luvun alkuvuosina, jokseenkin samoihin aikoihin useissa eri maissa ja aluksi muutaman tieteenalan (sosiologia, antropologia) piirissä. Tämän alun jälkeen lapsuudentutkimuksen kenttä on nopeasti kasvanut ja laajentunut useille muille tieteenaloille. Eri tieteenalojen lapsi- ja lapsuudentutkijat ovat myös alkaneet hakeutua yhteyksiin toistensa kanssa monitieteisen lapsuudentutkimuksen (Childhood Studies) -nimityksen alle. Viimeisen kymmenen vuoden aikana yliopistoihin ja tutkimuslaitoksiin (erityisesti Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa) on perustettu lukuisia lapsuudentutkimuksen yksiköitä ja keskuksia sekä alan oppituoleja. Myös lapsuudentutkimuksen tutkimusohjelmia on toteutettu ja monitieteisiä koulutusohjelmia käynnistetty. Vuosittain alalla järjestetään lukuisia konferensseja ja muita tieteellisiä tapaamisia. Lapsuudentutkimuksella on myös omia tieteellisiä aikakauslehtiä ja muita julkaisukanavia. Tutkijat ovat alkaneet myös organisoida tieteellisiin seuroihin niin kansainvälisesti

kuin useissa maissa kansallisestikin.¹ Suomalainen Lapsuudentutkimuksen seura ry (Finländska sällskapet för barndomsforskning rf) perustettiin lapsuudentutkimuksen ensimmäisen valtakunnallisen konferenssin yhteydessä kesäkuussa 2008; seuran tarkoituksena on ”edistää monitieteistä ja monialaista lapsi- ja lapsuudentutkimusta Suomessa”.

Tässä luvussa esitellään ensin yhteiskuntatieteellisesti orientoituneen lapsuudentutkimuksen syntytaustaa ja haetaan sille selitystä lasten ja aikuisten yhteiskunnallisten suhteiden muutoksesta. Sosiologia, historian tutkimus ja antropologia toimivat monitieteisen lapsuudentutkimuksen emotieteinä, ja niistä jokainen myötävaikutti uudenlaisen lapsuuskäsityksen ja sitä koskevan metodologian (”paradigman”) muotoutumiseen. Eräitä huomioita tehdään nuoren tutkimusalueen kehityksestä tieteenväliseen suuntaan; luvun lopuksi kiinnitetään huomiota lapsuudentutkimuksen yhteiskuntapoliittiseen merkitykseen ja siitä seuraavaan, ajankohtaiseksi käyneeseen tarpeeseen virittää kriittistä keskustelua lapsuudentutkimuksen omista keskeisistä lähtöoletuksista.

Lapsuus, yhteiskunta ja lapsuudentutkimuksen alku

Lapsista ja lapsuudesta on toki puhuttu ja kirjoitettu jo kauan ennen uudennimisen tutkimusalueen esiintuloa. Tieteen piirissä lapsuuden ja yhteiskunnan suhdetta ovat ensimmäisinä käsitelleet filosofit ja psykologit, näkökulmana useimmiten yhteiskunnan vaikutus lapseen. Empiirisistä tieteenaloista psykologialla on pitkä, runsaan sadan vuoden lapsitutkimuksen perinne (ks. esim. Woodhead 2003, Walkerdine 2004, Burman 2008) ja sen osa-alueista erityisesti kehityspsykologia on raivannut tilaa lapsuuden ilmiöiden tieteelliselle käsittelylle.

Alkutahdit ”uuden” lapsuudentutkimuksen muodostumiselle löi 1980-luvun alkuvuosina sosiologian piirissä kasvanut kriittinen keskustelu, joka koski tieteenalan vakiintuneita ja nyt kapeiksi ja riittämättömiksi arvioituja tapoja ymmärtää ja analysoida

lapsuutta nimenomaan *yhteiskunnallisena ilmiönä*. Sama kiinnostus yhdisti tutkijoita samanaikaisesti useissa eri maissa. Aluksi toisistaan tietämättömät tutkijat löysivät varsin pian toisensa tieteenalan tapaamisissa tai julkaisujen välityksellä; keskusteluja jatkettiin ja myös yhteisiä tutkimushankkeita viritettiin uuden tutkimusorientaation kehittämiseksi ja vahvistamiseksi.²

Miksi lapsuudentutkimus alkoi kehittyä juuri 1980-luvulla eikä esimerkiksi aikaisemmin? Ja mikä selittää uuden tutkimusintressin syntyminen jotakuinkin samaan aikaan useissa eri maissa? Sosiologista selitystä uuden yhteiskuntatieteellisen orientaation mahdollisuudelle on syytä hakea lapsuuden ja yhteiskunnan muuttuneesta suhteesta. Jens Qvortrup, yksi lapsuudensosiologian keskeisistä ja kansainvälisesti tunnetuista tutkijoista, muistuttaa (Robert Mertonin ajatusta mukaillen), että sosiologit ovat ylimalkaan ryhtyneet vakavissaan tarkastelemaan yhteiskunnan ja (tässä tapauksessa) lapsuuden suhdetta vasta sitten, kun lapsuudesta on tullut *sosiaalinen ongelma* (Qvortrup 1995, 8, ks. myös Qvortrup 1987).

Koska uudenlaista tieteellistä orientaatiota lapsuuteen oltiin hakemassa (etupäässä) teollistuneessa, taloudellisesti kehittyneessä ja vauraassa osassa maailmaa siis maissa, jotka ovat läpikäyneet samansuuntaisia muutoksia on syytä lähteä siitä, että lapsuudesta oli tullut samantapainen sosiaalinen ongelma kaikissa näissä yhteiskunnissa, niiden samantyyppisten yhteiskunnallisten kehityskulkujen myötä. Qvortrup (1995) havainnollistaa tätä kehittyneiden yhteiskuntien ja lapsuuden problematisoitunutta suhdetta muutamien kulttuurissa havaittavien paradoksein, jotka hänen mukaansa kiteyttävät aikuisyhteiskunnan epävarmaksi ja osin ristiriitaiseksi muuttuneen suhtautumisen lapsuuteen: Se, mitä haluamme lapsillemme (ja lapsiltamme), riitelee sen kanssa, millaiset olosuhteet olemme itse asiassa järjestäneet heille elää. Sosiologian termein muotoiltuna lapsuuden yhteiskunnallinen ongelmallisuus on siinä, että lapsuutta määrittävät mikro- ja makrotason prosessit ovat ajautuneet vakavaan epäsointuisuuteen.³ Miten tähän on tultu?

Alustavaksi selitykseksi voidaan ehdottaa seuraavaa, nyt historiallisen ja sosiologisen lapsuudentutkimuksen termein muotoiltuna: Lasten ja aikuisten välisissä kulttuurisissa ja sosiaalisissa suhteissa on 1900-luvun mittaan ja viimeistään 1970-luvulle tultaessa tapahtunut sellaisia muutoksia, joiden seurauksena totunnainen, itsestään selvänä ja jopa luonnollisena pidetty lasten ja aikuisten välisten (sukupolvi)suhteiden malli ei enää toimi totuttuun tapaan. Näitä sukupolvisuhteisiin syntyneitä epävarmuuksia heijastaa myös 1960–70-luvuilla länsimaissa voimistunut ja edelleen jatkuva, vuosituuhannen vaihteessa jopa lisääntynyt julkinen keskustelu, jota käydään mm. lapsuuden lyhenemisestä ja peräti loppumisesta, vanhemmuuden heikkenemisestä ja lastenkasvatuksen (heikosta) tilasta ja sen seurauksista. Tässä meilläkin tutussa ”huolikeskustelussa” huomio kohdistetaan useimmiten vain lasten lähipiiriin (perhe, vanhemmat ja muut lähikasvattajat ja -vaikuttajat, media mukaan luettuna) ja siinä havaittuihin ilmiöihin. Lasten ”lähiaikuisten” suhteet lapsiin ovat kuitenkin osa laajempaa yhteiskunnallista sukupolvisuhteiden järjestelmää. Siksi myös lasten ja aikuisten lähisuhteissa havaitut muutokset tulevat ymmärrettäviksi vasta, kun ne asetetaan sukupolvisuhteiden historiallisesti muodostuneen järjestelmän – sukupolvijärjestyksen – kehykseen ja nähdään osana sen kehitystä.

Sukupolvijärjestys on yksi niistä käsitteellisistä tulkintavälineistä, joita lapsuudensosiologiassa on ehdotettu lapsia, lapsuutta ja sukupolvien suhteita koskevan ymmärryksen tuottamiseen ja lapsuuden ilmiöitä koskevan tutkimuskentän jäsentämiseen (ks. esim. Qvortrup 1987, Alanen 1992, 26–52, Mayall 2002, 22–23, Hengst & Zeiher 2005, 18–23). Sukupolvijärjestyksen ideassa on kyse uudesta näkökulmasta lapsiin ja lapsuuteen. Sen ytimenä ei enää ole pitkän, nyt jo yli sadan vuoden perinteen omaava psykologis-pedagoginen lapsuudenkäsitys, vaan lapset ja lapsuus sijoittuvat siinä yhteiskunnallisiin yhteyksiin, yhteiskuntansa sosiaaliin ja kulttuuriin rakenteisiin ja niihin prosesseihin, joissa näitä rakenteita luodaan, ylläpidetään ja muutetaan. Ja kun

lapsuuden näköalapaikka näin vaihtuu, myös käsitteet, tutkimustehtävät ja tulkintakehikot muuttuvat.

”Lapsen vuosisadan” sukupolvijärjestys

Vallitseva sukupolvijärjestys ei ole ensimmäistä kertaa murros-tilassa. Edellisestä ”kriisistä” voi laskea kuluneen suunnilleen yhden vuosisadan. Tuolloinkin oli kyse kansainvälisestä ilmiöstä, kun lasten ja lapsuuden tila nostettiin julkiseen keskusteluun useissa (lähinnä Euroopan) maissa. Mm. Ellen Key, kirjoituksesta myös Suomessa tunnettu ja laajalti Euroopassa vaikuttanut ruotsalainen reformaattori ja yhteiskuntakirjoittaja, arvosteli terävästi sitä tapaa, jolla lapsista oli siihen aikaan tapana välittää ja huolehtia – hänen mukaansa ei paljoakaan välitetty eikä lapsista huolehdittu. ”Lapsen vuosisata” -nimisessä kirjassaan (Key 1900) hän esitti painokkaan vision paremmasta yhteiskunnasta, jossa lapsilla tuli olla aivan uusi merkitys. Key vaati, että aikuisten tulisi kokea lapset emotionaalisesti arvokkaina sinänsä sen sijaan, että heissä nähtäisiin ensisijaisesti työvoimaa ja siis taloudellista arvoa, jollaiseksi hän arvioi silloisen sukupolvisuhteiden kulttuurisen ja käytännöllisen ilmapiirin. Keyn ehdotus ”lapsen vuosisadasta” ja yhteiskuntapoliittisen lapsikeskeisyyden toteuttamisesta sai vastakaikua eri puolilla Eurooppaa. Se sai myös liikkeelle monia yksityisiä sekä valtiollisia ja kunnallisia voimia, jotka asettivat tavoitteeksi pelastaa lapset heille sopimattomilta ympäristöiltä ja parantaa heidän elinehtojaan.⁴

Niinpä tuntemamme modernin lapsuuden kompleksisen rakennelman – ”konstruktion” – voi nähdä muodostuneen vähitäläisesti tämän sadan vuoden ”lastenpelastusprojektin” tuloksena. Moderni lapsuus kattaa ensinnäkin kaikki ne sosiaaliset laitokset, joiden piirissä lapset toimivat: perheen, koulun, päivähoiton sekä monet lasten sosiaalisten ja kulttuuristen palvelujen järjestelmät. Se kattaa myös lapsuuden erilaiset asiantuntijaryhmät ja niiden lapsen kehitystä koskevan tiedon ja osaamisen, samoin kuin lasten kohtelua yhteiskunnassa säätelevät lait ja lopulta

myös lapsia ja lapsuutta koskevan tutkimuksen (ks. Alanen & Bardy 1990).

Modernin lapsuuden institutionaalisen rakennelman myötä lapsuudelle on todellakin tullut uusi yhteiskunnallinen merkitys. ”Lapsen vuosisadan” kuluessa lapsuus on maailman ns. kehittyneissä maissa opittu ymmärtämään elämänkulun alkuvaiheena, jolloin pienet ihmiset ensin perheen ja myöhemmin päivähoiton ja koulun suojissa, tarpeitaan vastaavan suojelun, hoidon, kasvatuksen ja ohjauksen turvin vähitellen siirtyvät kohti edessä olevaa päämäärää, aikuisuutta, ja sen oikeuksia, vastuita ja velvollisuuksia. Lapsuus ymmärretään yksilön kasvun, kehityksen ja yhteiskuntaelämään harjaantumisen vaiheeksi, ja lasten yhteiskunnallinen noviisius oikeuttaa sen, että he ovat aikuisten ja yhteiskunnan suojelun, kasvatuksen ja valvonnan kohteina. Näille tahoille lapsuus puolestaan määrittää vastaavat velvollisuudet valvoa, suojella, hoitaa ja kasvattaa. Näin rakentui modernin maailman sukupolvijärjestys ja lapsuus sen tarkkamerkityksisenä osana.

Institutionalisoiminen kotiin, päivähoitoon ja kouluun on tässä järjestelmässä lasten elämän keskeinen piirre. Lapsille on järjestetty ”pitkä matka läpi instituutioiden”, jota on perusteltu lasten yhdenmukaisiksi uskotuista tarpeista, toiveista, kokemuksista ja eduista lähtien. Hyvä lapsuus on normitettu ja tiedetään, mitä lapset tarvitsevat ja milloin ja keneltä he sitä tarvitsevat. On myös olemassa kulttuurinen varmuus siitä, että lapsilla on oikeus hyvään lapsuuteen.

”Lapsen vuosisadan” edetessä myös lapsiin kohdistuvan tutkimustiedon tarve kasvoi. Uusi, institutionalisoituva lapsuus on toiminut tämän, aluksi lääketieteeseen, erityisesti pediatriaan, ja sittemmin psykologiaan ja pedagogiikkaan painottuvan lapsitutkimuksen empiirisenä perustana ja enenevästi myös syntyvän tiedon sovelluskenttänä. Eritoten lapsipsykologiselta tutkimukselta on odotettu tiedollista tukea instituutioiden lapsikeskeisyyden kehittämiseksi (Honig 1999, 51). Lasten fyysistä ja psyykkistä kehitystä ja kehitysehtoja koskeva kulttuurinen tietämys on

vuosisadan myötä kasvanut massiiviseksi, ja sen tuloksena myös lapsiin ja lasten asioihin suhtautuminen on muuttunut.

1900-luvun lapsi- ja lapsuustietämyksen perustana ja tutkimuksen kontekstina on perheisiin, kouluun ja nyttemmin myös päivähoitoon institutionalisoitu lapsuus ja näiden instituutioiden ammattillisten ja ei-ammattillisten käytäntöjen kehitysissä elävät ja toimivat lapset (Burman 2008). Psykologis-pedagoginen tietous toimii edelleenkin lasten kehityksen tarkkailun ja ohjaamisen keskeisenä perustana (ks. myös Maarit Alasuutari tässä teoksessa). Lasten hoidon ja kasvatuksen ammattilaisten tieto, heidän käsitteensä ja puhetapansa ovat suodattuneet myös tavallisten kansalaisten, isien ja äitien arkitietoon. Ne kuuluvat myös julkisessa keskustelussa, puheessa siitä, millaisia asioita, järjestelyjä ja oikeuksia lapsille tulisi suoda, miten niitä pitäisi toteuttaa ja kenen vastuulla niistä huolehtiminen on. Ellen Keyn aikanaan yhteiskuntaelämään vaatima ”lapsikeskeisyys” on voittanut alaa – ainakin vaatimuksena, vaikkei läheskään aina toteutuneena asiantilana – aikuisten suhtautumisessa lapsiin ja ”hyvän” lapsuuden järjestämiseen.

Lapsuusiän kehitykseen, lapsen elämysmaailmaan ja tarpeisiin paneutumisen ja pyrkimyksen ”lapsikeskeisyyden” toteuttamiseen yhteiskunnassa voi nähdä osana ns. kehittyneiden maiden sivilisaatiohistoriaa ja tärkeänä kulttuurisena saavutuksena. Kun lapsikeskeisyys tulkitaan yhteiskunnallisen sukupolvijärjestyksen yhdeksi historialliseksi vaiheeksi, avautuu mahdollisuus nähdä vallitsevan sukupolvijärjestyksen historiallinen ehdollisuus ja asettaa arvioitavaksi sen tila ja toimivuus myös 2000-luvulla. Voidaan myös kysyä, miten riittävä 1900-luvun mittaan vahvistunut psykologis-pedagoginen lapsuuskäsitys on, kun halutaan ymmärtää lapsuuden muutosta.

Niin globaalit kuin suomalaisen yhteiskunnankin monet taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja rakenteelliset muutokset välittyvät yhä suuremmin myös lapsuuteen ja lasten elämään ja kokemuksiin. Sukupolvisuhteiden epävakaistuminen on myös havaittu: sukupolvisuhteiden järjestelyille keskeiset tuki-instituutiot – perhe, vanhemmuus, kasvatus – ja niiden muutokset ovat osa

julkista huolipuhetta. Sen selvittäminen, miten sukupolvisuhteet ovat muuntuneet lapsuuden uusiksi järjestyksiksi ja miten ne jäsentävät lasten kokemaa ja elämää lapsuutta, edellyttää uutta, aikaisempaa laaja-alaisempaa, yhteiskuntatieteellistä perspektiiviä lapsuuteen.

Lapsuuden sosiologisointi

1980-luvulla virinnyt kriittinen keskustelu yhteiskuntatieteellisen otteen heikkoudesta lapsuuden ilmiöiden tutkimuksessa ja uusien lähestymistapojen (”paradigmojen”, ks. Prout & James 1997) hakeminen voidaan nähdä rinnakkaisilmionä länsimaissa vallinneen sukupolvijärjestyksen murrokselle (vrt. Wyness 2006, 75–94). Keskustelu lähti liikkeelle havainnosta, ettei sosiologeilla ole sellaista vahvaa ajattelu- ja teoriaperinnettä, jonka varassa lapsuutta ja sen yhteiskunnallista paikkaa, merkitystä ja muutosta koskevia kysymyksiä voitaisiin pätevästi esittää ja hakea niihin vastauksia. Yleisesti oli uskottu lasten kuuluvan siinä määrin perhe- ja kasvatusinstituutioiden piiriin, että lasten oloja ja lapsuuden muutosta koskeviin sosiologisiin kysymyksiin saataisiin riittävät vastaukset perhe- ja kasvatussosiologian käsittein ja metodein. Keskeisten yhteiskunnallisten prosessien on uskottu vaikuttavan lasten elämään aina jonkin välittäjä- ja puskuritahon (tyypillisesti perheen) kautta, joten lapsia ei ollut tarpeen käsitellä yhteiskuntiansa taloudellisiin, sosiaalisiin tai kulttuurisiin prosesseihin osallistujina.⁵ Myös yhteiskuntateoriat on kirjoitettu ikään kuin kaikki yhteiskunnalliset toimijat olisivat aikuisia. (Ks. esim. Qvortrup 1987, 1993b, Thorne 1987, Alanen 1992, Hengst & Zeiher 2005, Corsaro 2005).

Yksi selitys sosiologisen lapsuudentutkimuksen puuttumiselle ja sen aikuis- ja instituutiokeskeisyydelle paikannettiin siihen käsitteelliseen apuvälineeseen, jolla lapsia ja lapsuutta koskevat teemat oli sosiologian klassikkoajoista lähtien jäsenetty ja lokeroitu paikoilleen yhteiskuntatieteiden sisäisessä järjestyksessä. Sosiologian perustajahahmoista Emile Durkheimia pidetään

ansaitusti *sosialisaatio*-käsitteen kehittäjänä ja vakiinnuttajana, erityisesti kasvatuksen yhteiskunnallisia funktioita koskevien tekstiensä kautta (esim. Durkheim 1956 [1911]). Niissä Durkheim kehitteli ajatusta sosialisaatiosta lähtemällä siitä tosiasiasta, että yhteiskunta on olemassa jo ennen kuin sen jäsenet siihen syntyvät.⁶ Tiivistetysti sosialisaation ydinidea on se, että yhteiskunnan ja siihen syntyvien ”noviisien” kohdatessa noviisit sisäistävät alun perin ulkopuolellaan olevan yhteiskunnan normiston. Yhteiskunnan vallitseva järjestys ikään kuin hivuttautuu yksilön sisään minkä seurauksena yhteiskunnan tulokkaat sosiaalistuvat.⁷

Sosialisaation perusidea hallitsee edelleenkin lapsia ja lapsuutta koskevassa yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa. Se näkyy niin alan oppikirjoissa kuin valtaosassa tutkimustakin. Sikäli kuin esimerkiksi oppikirjoissa lainkaan käsitellään lapsuutta, se tehdään sosialisaatio-otsikon alla (ks. Ambert 1986, Thorne 1987, vrt. Handel, Cahill & Elkin 2007).

Sosialisaation käsitteellä on toki oma mielekkyytensä. Sitä tukee arkinen havainto ihmiskunnan jälkikasvusta, joka syntyy yhteiskuntaan tietämättömänä ympäristönsä kulttuurista ja organisaatiosta ja vähitellen kehittyä yhteiskuntansa toimintakykyisiksi jäseniksi.

Lapsuudentutkimuksen näkökulmasta sosialisaatioajattelun keskeinen heikkous on sen rajoittunut näkemys lapsista tulevaisuuden aikuisina: lapsuusikä on oppimista ja valmistautumista aikuisiässä toteutuvaan yhteiskunnalliseen toimijuuteen.⁸ Tässä ajattelussa aikuisuudesta – miten se kulloinkin määritellään – tulee myös se mittapuuh, jolla lasten yhteiskuntavalmiuden tilaa mitataan ja arvioidaan. Sosialisaation avaamassa näkökulmassa lapset ovat siis vasta tulokkaita yhteiskunnassa, ikään kuin sen ”odotushuoneessa” (Alanen & Bardy 1990, 11); lapset ovat tässä ajattelussa (huonosti suomeksi kääntynein ilmaisuin) pikemminkin *becomings* kuin *beings* (Qvortrup 1994, ks. myös Prout & James 1997, 10–14, Wyness 2006, 118–122, kriittisesti Lee 2001).

Sosialisaatiokäsitteen ja -tutkimuksen kriittinen tarkastelu ei ole kuitenkaan johtanut niiden täydelliseen hylkäämiseen

lapsuudentutkijoiden työvälleinä, vaan niiden ymmärtämiseen rajallisiksi lähestymistavoiksi eräisiin lapsuuden ilmiöihin. Kun lapsi- ja lapsuudentutkimuksen erilaisia lapsikäsitteitä on myöhemmin arvioitu (esim. James, Jenks ja Prout 1998), sosiologia-teorioihin sisältyvä lapsikäsite on sijoitettu siirtymävaiheeseen naturalistisista (biologisista) ja psykologisista lapsikäsitteistä varsinaisesti sosiologisiin käsitteisiin. Jälkimmäisten kehittämistyö on ollut vasta vähän aikaa alullaan, yleisesti hyväksytynä lähtökohdanaan lapsuuden aiempaa laaja-alaisempi käsittäminen: lapsuus ei ole vain valmistautumista yhteiskuntaelämään ja siinä toimimiseen, vaan se on (yksi) tapa osallistua yhteiskuntaelämään. Sosiologian ”normaaliteoriat” ja metodit ovat siten (ainakin lähtökohtaisesti) päteviä myös lapsuudentutkimuksessa.

Lapsuuden historiallisuus ja lasten ”ääni”

Tärkeä ja varhainen virike lapsuuden yhteiskunnallisuuden käsittämiseen tuli Philippe Ariès'n perheen sosiaalishistoriaa käsittelevästä analyysistä (Ariès 1962), jossa hän esitti teesin lapsuudesta historiallisena ”keksintönä”. Ariès paikansi lapsuuden kulttuuriset alkujuret (Ranskassa) 1500- ja 1600-luvuille. Sitä ennen ei Ariès'n mukaan lasten ja aikuisten välisellä erottelulla ollut yhteiskunnallista merkitystä – lapsuutta ei nykyisin tuntemassamme mielessä tunnettu. Siirtymä ”pienikokoisista aikuisista” perheen, naisten, kasvatuksen ja vähän myöhemmin koulutuksen piiriin kuuluviksi lapsiksi tapahtui parin seuraavan vuosisadan aikana ja muutti lapsiin suhtautumista emotionaaliseen ja välittävään suuntaan. Ariès hahmottelee sen historiallisen kehityksen, jonka tuloksena muodostui moderni, lapsikeskeinen, perheenjäsenten väliselle intiimiydelle rakentuva ydinperhe. Koulun ohella perhe onkin ollut keskeinen elementti ”modernin lapsuuden” rakentamisprojektissa.

Ariès'n teesin pohjalta on historiantutkijoiden piirissä rakentunut oma kriittinen keskustelunsa (ks. esim. Ryan 2008, Turmel 2008). Ariès'n perusväite lapsuuden historiallisesta keksimisestä

on tässä keskustelussa tiuhaan myös kiistetty, mutta olipa se empiirisesti tosi tai ei, Ariès'n analyysin antina lapsuudentutkimukselle on lapsen ja lapsuuden olemusta koskevien, luonnollistavien käsitysten kyseenalaistaminen.

Lapsuuden historisointi on merkittävä saavutus modernin lapsuuden ymmärtämislle; historiatieto on pohjustanut kasvavaa tietoa valistuksen virittämästä lapsuudesta ja lapsuuden monista tekijöistä ja kehitysteistä. Yhden lapsuuden sijaan on syntynyt kuva monista erilaisista lapsuuksista. On myös vahvistunut tieto, että lapsuutta on tehty ja sitä tehdään (”konstruoidaan”) jatkuvasti: lapsuuksia muovataan ja muutetaan, aiempia lapsuusrakennelmia puretaan, ja ajoittain niitä myös saatetaan yrittää palauttaa käytäntöön. Tämä lapsuuksien tekeminen on harvoin ollut rauhallinen prosessi. Pikemminkin lapsuuden sosiaalishistoria paljastuu ketjuksi kamppailuja, joita on käyty monilla ideologisilla ja poliittisilla kentillä. Kentillä on toimijoita: ne ovat niitä tahoja, jotka tuovat lapsen ja lapsuuden asian kentälle, puhuvat siitä, problematisoivat sen ”kysymykseksi”, joka vaatii yhteiskunnallista ratkaisua, ja tulkitsevat muutoksen merkkejä ”kriiseiksi” tai pakottaviksi ”ongelmiksi”, joihin on puututtava. Kentän toimijat ja eri toimijatahot myös mobilisoivat asiansa taakse tukivoimia, marginalisoivat toisia sekä hakevat käyttöönsä toimintastrategioita, joilla voivat vaikuttaa oman ratkaisunsa hyväksymiseen ja toimeenpanoon. Näin he tekevät oman lapsuuskonstruktion toteuttamisesta itselleen yhteiskunnallisen ”projektin”. Ja oikeuttaakseen oman kertomuksensa lapsuuden tilasta ja hyväksyttäväkseen propagoimansa intervention välttämättömyyden he tarvitsevat poliittisia, juridisia, taloudellisia, psykologisia tai ideologisia perusteluita. Tiedeinstituutio ja tutkimus ovat toimineet modernien yhteiskuntien lapsuusprojekteissa tärkeinä legitimaatiovallan lähteinä.

Historiantutkimus on vienyt lapsuudelta sen näennäisen luonnollisuuden ja itsestäänselvyyden osoittamalla, miten lapsuus onkin historiallisesti vaihteleva sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö, jolla on omat yhteiskunnalliset ehtonsa, tuottajansa ja kehitysprosessinsa.

Historiantutkimuksen ja sosiologian ohella on antropologia la ollut keskeinen rooli erityisesti eurooppalaisen lapsuudentutkimuksen nousussa. Antropologisen ja eritoten kulttuuriantropologisen tutkimuksen erityisenä antina uudelle lapsuudentutkimukselle on ollut ”äänen” antaminen lapsille ja lasten esittäminen kulttuuriensa osajina ja tekijöinä (Prout & James 1997, 17–19, Montgomery 2009).

Kansatieteessä ja erityisesti folkloristiikassa oli jo pitkään ennen lapsuudentutkimuksen syntyä tutkittu lasten leikki- ja loruperinnettä; tässä työssä tutkijat ovat tottuneet kuuntelemaan ja havainnoimaan lapsia (lasten)kulttuurien jäsenenä, osajina ja edelleenvälittäjinä.⁹ Erityisesti brittiläisen (Pohjoismaissa norjalaisen) lapsuudentutkimuksen juuret ovat paljolti kulttuuriantropologiassa. Alan Prout ja Allison James (molemmat alun perin antropologeja) nostavat koostamansa lapsuudensosiologian ”uuden paradigman” tärkeäksi suunnanantajaksi brittiläisen antropologin Charlotte Hardmannin, joka vuonna 1973 julkaistussa artikkelissaan ihmetteli, miksi antropologit – vaikka ovat tutkineet paljonkin lastenperinnettä – olivat kenttätutkimuksissaan tyyppillisesti ”vaientaneet” lapset sen sijasta, että olisivat käsittäneet heidät osallisina yhteisönsä kulttuuriin (Prout & James 1997, 7–8). Hardmanin artikkelista (1973, 87) onkin peräisin lapsuudentutkimuksessa usein lähes mantrana toistettu vaatimus tutkia lapsia näiden ”omilla ansioilla” (*”in their own right”*). Lapsuudensosiologian vahvistuminen on vähitellen auttanut näkemään, että lasten ”ansiot” – heidän osaamisensa, tekemisensä ja vaikutuksensa – eivät rajoitu pelkästään perheen ja leikkikentän tapaisiin lähiympäristöihin ja arjen mikrotasoiisiin suhteisiin, vaan yhteyksiä on yhteiskuntaelämän muillekin alueille taloutta, politiikkaa ja kulttuuria myöten. Näiden kytkentöjen tavoittamiseksi tutkijoilta vaaditaan uusien käsitteiden kehittämisen ohella nyt myös kykyä kuunnella lapsia ja lähestyä heidän kokemustietoaan yhtenä tärkeänä tietolähteenä tavanomaisempien kokeellisten ja ns. survey-tekniikkojen sekä lasten lähiympäristöjen aikuisten haastattelun ohella. Lasten toimijuuden painotus

on johtanut myös uusien tutkimusmetodien kehittämiseen, joilla lasten ”ääni” pyritään saamaan tutkimustyössäkin parhaiten kuuluville (esim. Christensen & James 2000, Punch 2002b).

Lapsuus yhteiskunnallisena konstruktiona: lapsuudentutkimuksen paradigma

Lapsuudenhistorian, -sosiologian ja -antropologian lähtökohdista lapsuudentutkimuksessa on päästy alkuun: tutkimaan lapsia heidän jokapäiväisissä elämänpiireissään ja kirjoittamaan näkyviin niiden heidän ulottuvilleen tuomia mahdollisuuksia samoin kuin niiden asettamia rajoituksia, lasten saavutuksia ja kokemuksia, sekä niitä käytäntöjä, joihin osallistumalla lapset kiinnittyvät yhteiskuntaelämään sekä sen toimijoina että muiden toimijaryhmien kohteina. Tällaisen tiedon tärkeys ei rajoitu fenomenologiseen lasten kokemusten ja toiminnallisuuden kuvaamiseen. Uudenlainen tutkimustieto alkaa hitaasti tehdä näkyväksi myös niitä vahvempia ja ohuempia säikeitä, jotka sitovat lapset yhteiskunnallisten suhteiden ja niiden muodostamien rakenteiden sekä näiden muutosprosessien kompleksiseen, jatkuvasti globalisoituvaan verkostoon – siihen, joka

- yhtäällä avaa heille kehityksen, osaamisen ja toiminnallisuuden mahdollisuuksia, mutta toisaalla myös sulkee niitä, ja
- tuo heidän käyttöönsä materiaalisia, sosiaalisia ja kulttuurisia voimavaroja, mutta myös jakaa niitä epätasaisesti – paikallisesti, valtion puitteissa ja ennen kaikkea globaalisti.

Tällaisen tiedon avulla voidaan edetä näkemään lapset ja aikuiset myös keskinäisissä rakenteellisissa yhteyksissään: sukupuolviaseman määrittäminä ryhminä, joiden väliset suhteet ovat yhteiskunnallisesti ja historiallisesti määräytyviä ja siksi muuttuvia. Yhteiskunnallisten suhteiden sukupuolisuus on lapsuudentutkimuksessa todettu yhdeksi keskeiseksi modernien yhteiskuntien

rakenteen ja toimintalogiikan jäsenysperiaatteeksi (Qvortrup 1994, Alanen & Mayall 2001, Alanen 2009). Sukupolven kategoria erilaisine johdannaisineen (mm. sukupolvijärjestys) on keskeinen myös kehitettäessä uutta käsitteistöä lapsuudentutkimukselle. Monet lasten ja heidän lähiympäristöjensä arkielämän tasolla koetut ja tulkitut muutokset voidaan tulkita laajemman yhteiskunnallisen muutoksen kehyksissä: signaaleina sellaisista historiallisista transformaatioista, jotka koskevat lasten ja aikuisten yhteiskunnallisia asemia, heidän keskinäisiä valta- ja auktoriteettisuhteitaan oikeuksiaan yhteiskunnallisiin voimavaroihin, ja nyt myös signaaleina yhteiskunnallisen sukupolvijärjestyksen siirtymistä ja murroksista.

Lapsuudentutkimukselle asettuvat uudet lähtökohdat voidaan koota tutkimusta suuntaavaksi paradigmaksi¹⁰, joka sisältää mm. seuraavia elementtejä (vrt. Prout & James 1997, 7–33):

- 1) Lapsuus on yhteiskunnallinen ilmiö; se on historiallisesti ja siis ajallisesti ja paikallisesti ehdollinen, muuttuva yhteiskunnallinen rakenne ("konstruktio").
- 2) Lapset ovat sosiaalisia toimijoita, osallistujia sosiaalisissa maailmoissaan ja sen kautta osapuolia yhteiskunnallisissa suhderyhmissä. Myös lapsilla on yhteiskunnallisia "ansioita". He eivät siis ole vain kasvatusta, hoivaa ym. vastaanottavia osapuolia, vaan he myös antavat osuutensa yhteiskuntaelämään sen eri vaihtoprosesseissa. Lasten osallisuus ja heidän antinsa ovat jääneet paljolti näkymättömiksi. Lapsuudentutkimuksen yhtenä tehtävänä onkin tehdä niitä näkyviksi.
- 3) Lapsuuden instituutioiden – perhe, päivähoito, koulu, lastensuojelu, palvelujärjestelmät – ja niiden keskinäissuhteiden avulla säädelty "normaalilapsuus" sekä rajaa lapsille mahdollisia osallistumisen tapoja että avaa heille toimintamahdollisuuksia.
- 4) Lapsuus ei kuitenkaan ole vain institutionaalisten normistojen ja käytäntöjen määrittämä, lapsille tuotettu tai annettu

tila. Lapset itsekin rakentavat lapsuutta. Lasten eletyt ja koetut lapsuudet eivät todennäköisesti mahdu minkään keskimääräisen tai normatiivisesti määritetyn "normaalilapsuuden" kaavaan.

- 5) Tiede ja yhteiskunnan eri sektorien ammatilliset asiantuntijat osallistuvat modernin lapsuuden rakentamisprojektiin. Tehtäviensä kautta he eivät vain neutraalisti kuvaa tai kommentoi lapsuuden tilaa ja lasten asemaa. Modernin lapsuuden projektin tähänastisessa toteuttamisessa erityisesti psykologia ja pedagogiikka ovat ajaneet modernin kasvatuslapsuuden normittamista ja vakiinnuttamista.
- 6) Sukupolvijärjestys on rakentunut myös tieteen monien käytäntöjen sisään, sen teorioihin, käsitteisiin ja metodeihin. Lapsuudentutkimuksen metodologiaa on siksi kehitettävä systemaattisesti lapsilähtöiseksi. Jotta tieteen sisäistä sukupolvijärjestystä onnistuttaisiin purkamaan ja avaamaan tiedettäväksi maailmaa lasten näkökulmasta, lapsilähtöisyyden metodologisen periaatteen on toteuduttava sekä tutkimuskysymysten valinnassa ja aineiston keruumetodeissa että analyysia ja tulkintaa suuntaavissa käsitteissä ja tutkimusetiikassa.

Tämän kirjan muut luvut tarjoavat esimerkkejä siitä, miten eri tavoin lapsuudentutkimusta on tehty lasten monissa erilaisissa elämisen konteksteissa. Useimmissa luvuissa esitellään tutkimuksia, joiden keskeinen käsite on lasten toimijuus. Tutkimuskohteena ovat lapset ja lasten muodostamat ryhmät, ja luvuissa kuvataan lasten toimintaa heidän arkisissa ympäristöissään, vuorovaikutusta muiden toimijoiden – erityisesti muiden lasten – kanssa ja vuorovaikutuksesta rakentuvia yhteisen toiminnan (kuten leikin) muotoja ja vertaiskulttuureita. Näissä tutkimuksissa lapsuus näyttäytyy lasten (ja muiden toimijoiden) interaktiivisena mikrotason tuotoksena ja koettuna, elettyinä lapsuutena.

Lasten toimijuutta kuvaileva ja täsmentävä mikrososiologinen tutkimustapa on viime vuosina osoittautunut empiirisen

lapsuudentutkimuksen suosituimmaksi lähestymistavaksi myös muualla. Vähemmän tutkimusta on sen sijaan kohdistettu sellaisiin instituutioiden ja organisaatioiden tasoille sijoittuviin lapsuuden tekijöihin, joiden kautta yhteiskunnallisen makrotason (mm. politiikan, lainsäädännön ja talouden) rakenteet välittyvät lasten arkisiin ympäristöihin ja määrittävät rajoja mikrotason toimijuudelle (esimerkkejä tällaisesta tutkimustavastaesittelevät tässä teoksessa Alasuutari, Alasuutari & Karila ja Karila).

Sukupuolijärjestys lapsuudentutkimuksen kehyskäsitteenä muistuttaa siitä, että modernien yhteiskuntien lapsuudet ovat monitasoisia ja kompleksisia rakennelmia. Instituutioiden ja organisaatioiden tason sekä yksilötoimijoiden tason ja näiden keskinäisten vaikutussuhteiden lisäksi lapsuudensosiologiassa on aiheellista suunnata tutkimushuomiota yhteiskunnallisten suhteiden muihinkin tasoihin ja niiden keskinäisiin suhteisiin, lähtien globaalista maailmanjärjestyksestä.¹¹

Monitieteistyvä lapsuudentutkimus

Edellä esitetty kuvaus lapsuudentutkimuksen juurista viittaavat vahvasti yhteiskuntatieteelliseen perustutkimukseen. Kiintoisaa onkin huomata – kuten Harriet Strandell (2009a) tekee – että empiiristä lapsuudentutkimusta on tehty Suomessa huomattavasti useammin sellaisilla aloilla, jotka ovat pikemminkin soveltavia kuin perustutkimuksen aloja; tällaisia ovat mm. sosiaalityön ja lastensuojelun tutkimus sekä varhaiskasvatuksen tutkimus. Samanlainen trendi on viime aikoina ollut nähtävissä myös kansainvälisesti. Luvun loppujaksossa palataan näihin painoituksiin, joita erityisesti haalituksen harjoittama politiikka on tuonut tutkimukseen.

Alusta alkaen lapsuudentutkimus on ollut monitieteistä, kuten edellä esitelty kuvaus lapsuudentutkimuksen juurista osoittaa: uuden tutkimusalueen kehittymistä ovat rikastuttaneet erityisesti historian tutkimuksen, sosiologian ja antropologian teoreettiset ja metodiset oivallukset ja tutkimustulokset. Näiden

kolmen tieteenalan lisäksi lapsuudentutkimusta tehdään mm. oikeustieteissä (lapsioikeus), maantieteessä (lapsuuden maantiede/Children's Geographies), taloustieteissä sekä yhteiskuntapolitiikan, sosiaalityön ja politiikantutkimuksen alueilla. Kun tutkijoiden kiinnostusta lapsia tai lapsuutta koskeviin teemoihin on viritänyt jokin tai jotkin lapsuudentutkimuksen ”paradigmaan” luettavista peruslähtökohdista, on ollut luontevaa hakeutua keskusteluyhteyksiin lapsuudentutkimuksen laajan sateenvarjon alle. Monitieteisen (ja kansainvälisen) tutkijayhteisön muodostuminen avaa mahdollisuuksia myös tieteidenväliselle vaihdolle ja siten lapsuudentutkimuksen kehittymiselle aidosti tieteidenväliseksi tutkimuskentäksi. Monitieteinenkään yhteistyö ei ole helppoa tai yksinkertaista. Jo eri tieteenalojen perustavat metateoriat – niiden tutkimuskohteensa luonnetta ja tiedon mahdollisuutta koskevat keskeiset oletukset – voivat erota toisistaan siinä määrin, että yhteisen keskustelupohjan rakentaminen vaatii aikaa – ja saattaa viedä pois päin oman tieteenalan ajankohdaisista tärkeistä tehtävistä.¹² On siksi varsin ymmärrettävää, että toistaiseksi lapsuudentutkimuksen sateenvarjon alla tapaa useimmiten yhteiskuntatieteilijöitä ja kulttuurintutkijoita, jotka sitoutuvat (esim. psykologeja useammin) samoihin tieteenaloihin lähtöoletuksiin ja jotka muita helpommin pystyvät liittämään lapsuudentutkimuksen lähtökohdista oman tieteenalansa lähtöoletuksiin.

Lopuksi

Lapsuudentutkimuksen viimeaikaiseen voimistumiseen niin Suomessa kuin muuallakin on vaikuttanut – todennäköisesti yliopistollisen perustutkimuksen intressejä enemmän – lapsia koskevan systemaattisen tutkimustiedon ajankohtainen tarve. Uutta ja täsmällistä tietoa lasten olosuhteista ja hyvinvoinnista (ja sen puutteista) on 1990-luvulta alkaen ilmaantunut tarvitsemaan parikin taho.

Ensinnäkin Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1989 hyväksymä ja Suomen valtion kaksi vuotta myöhemmin ratifioima

Lasten oikeuksien yleissopimus edellyttää ratifioijavaltioilta lasten oikeuksien toteutumisen säännöllistä, määräaikaista raportointia. Lasten oikeuksien sopimustekstin sitovuus on virittänyt tutkimusta erityisesti sopimuksen määrittämisen uuden, lasten osallistumista koskevan oikeuden toteuttamiskeinoista (esim. O'Neill & Zinga 2008). Tutkimus tällä alueella näyttää olevan vielä varsin pienimuotoista, ja sen kehittämisen jonkinmoista esteenä on lasten oikeusteemaan sitoutuvien tieteenaladiskursioiden (oikeustieteet, yhteiskuntatieteet, psykologia, pedagogiikka) keskinäiset lähtökohtaerot ja siis tieteidenvälisen kommunikation vaikeudet.¹³

Lasten oikeuksien toteutumista koskevan tietopohjan kehittäminen on tarpeen myös toisaalla, ja tavoite on pragmaattisempi: sopimuksen vielä meneillään olevana ja pian raportoitavana kautena useiden maiden hallitusten aloitteesta pyritään kehittämään sellaista tietojärjestelmää, jolla oikeuksien toteutumista voitaisiin luotettavasti seurata ja raportoida niin, että se kertoisi, kuinka hyvin (tai huonosti) oikeudet toteutuvat maan koko lapsiväestössä tai sen jossakin osaväestössä. Hyödyllisimpiä ovat silloin indikaattorimuotoiset tiedot, jotka rakennetaan valitsemalla lapset tilastoyksiköiksi; sisällöllisesti indikaattorien kehittelyn perusta on yleissopimuksen määrittämissä oikeuksissa suojeluun, voimavaroihin ja osallisuuteen. Tällaisia indikaattoreita onkin jo kehitteillä (mm. Ruotsissa). Tämä indikaattorien kehittämisyrittäminen sopii varsin hyvin yhteen sen mikrotasoisien lapsuudentutkimusintressin kanssa, joka pyrkii hyödyntämään lasten omaa tietoa oloistaan, voinnistaan, ongelmistaan ja kokemuksistaan.

Toinenkin ajankohtainen lapsitiedon "tilaus" on noussut esiin. Suomessa 1990-luvulla koettu taloudellinen lama ja sen jälkeiset hyvinvointipoliittikan uusliberaaleiksi tulkitut linjaukset ovat vaikuttamassa myös lapsuudentutkimuksen nykyagendaan. Jo laman aikana ja vielä sen jälkeen on ollut nähtävissä lapsiin liittyvän sosiaalitutkimuksen sitominen koettuihin ongelmiin silloin, kun keskeiset teemat ovat koskeneet lasten syrjäytymistä, vanhemmuuden puutteita sekä julkisten koulu- ja päivähoitopalvelujen

selviämistä julkisen talouden leikkauksista, ja niiden vaikutuksia lasten ja heidän perheidensä arkeen. Hallinnan uusliberaaleja painotuksia on luettavissa myös julkisen vallan lapsia koskevissa hyvinvointipoliittisissa ohjelmissa, joissa lapset tulevat esitetyksi ennen kaikkea tulevaisuuden työvoimana ja kansalaisina (vrt. *becoming*). Ohjelmissa lähdetään tavoitteesta investoida lapsiin kansakunnan arvokkaana humanipääomana, josta on myös huolehdittava riittävän aikaisen tuen ja valvonnan avulla (mm. Alanen, Sauli & Strandell 2004, Harrikari 2008, Strandell 2009a). Nämä julkisen hyvinvointi- ja lapsipoliittikan painotukset ovat virittäneet tutkimusaloitteita myös lapsuudentutkimuksen piirissä, ja tutkijoita on kutsuttu osallistumaan politiikkaohjelmien tukemiseen asiantuntemuksensa kautta sekä tuottamalla ohjelmien kaipaamaa tietoa lapsista ja nuorista.¹⁴

Lapsuudentutkimuksen kehittämisprojekti alkoi sosiologian ja eräiden muiden tieteenalojen sisällä kunkin "emotieteen" kriittikinä: arvosteltiin ennen kaikkea lasten puuttumista tutkimuksesta ja vallitsevien teoreettisten perspektiivien ja tutkimuskäytäntöjen aikuislähtöisyyttä. Uusien käsitteiden kehittäminen aiempien tilalle tai niiden ohien sekä tutkimuskohteidensa sosiaalisen näkökannan herkemmin huomioivat käytännöt ("standpoint"; ks. esim. Alanen 1992, 39–41) ovat merkinneet sitä, että lapsuudentutkimus on tutkimuksen piirissä asettunut lasten asiaa ajavaksi, "advokatooriseksi" liikkeeksi.

Lapsuudentutkimus on vähitellen vakiinnuttamassa asemaansa yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden kentällä, ja myös tutkimuksen volyyymi on kasvanut. Lapsuudentutkimus ei kuitenkaan ole yhdestä puusta veistetty; myös sen sisällä on sekä teoreettisia että tutkimuspoliittisia jännitteitä, mutta toistaiseksi nuoren tutkimusalueen kentässä yhdistäviä asioita on koettu olevan enemmän kuin erottavia. Kehittyäkseen lapsuudentutkimus tarvitsee kuitenkin kriittistä keskustelua nyt myös oman tutkimusyhteisönsä sisällä, ennen kaikkea lapsuudentutkimuksen ydinoleuksista ja niiden lapsipoliittisista implikaatioista (vrt. Vanderbeck 2008). Lapsuudentutkimuksen yhteiskuntapoliittisen merkityksen voi arvioida

olevan kasvamassa, ja siksikin on syytä virittää ja voimistaa keskustelua myös lapsuudentutkimuksen perustavista asioista.

Viitteet

- 1 Esim. sosiologien kansainvälisessä liitossa (ISA) lapsuudentutkijoiden organisoituminen alkoi vuonna 1992; vuonna 1998 ISA myönsi lapsuudentutkimukselle täysivaltaisen tutkimuskomitean statuksen.
- 2 Laajin lapsuudentutkimuksen kansainvälinen tutkimushanke "Childhood as a Social Phenomenon" toteutettiin vuosina 1987–1992. Se kokosi yhteiseen työhön 16 maan tutkijoita Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta. Projektista tarkemmin ks. Qvortrup (1993) sekä projektin lopputuotos "Childhood Matters" (Qvortrup, Bardy, Sgritta & Wintersberger 1994).
- 3 Qvortrup muotoilee artikkelissaan (1995, 9) yhdeksän tällaista paradoksia, mm. seuraavat:
 - aikuiset kyllä haluavat lapsia, mutta hankkivat lapsia yhä vähemmän, ja yhteiskunta puolestaan turvaa yhä vähemmän aikaa ja tilaa lapsille;
 - aikuiset uskovat, että lapsille ja vanhemmille on hyväksi olla paljon yhdessä, mutta heidän arkielämänsä ovat aina vain enemmän eriytyneet toisistaan;
 - aikuiset ymmärtävät ja antavat arvoa lasten spontaanisuudelle, mutta lasten arkielämä on yhä vain organisoidumpaa;
 - aikuisten mukaan lapset ovat etusijalla heidän tärkeysjärjestyksissään, mutta useimmat taloudelliset ja poliittiset päätökset tehdään aivan muita asioita priorisoiden;
 - aikuisten mielestä on hyväksi lapsille, että vanhemmat kantavat heistä vastuun, mutta yhteiskuntarakenteellisia edellytyksiä tälle vanhempien vastuunotolle on systemaattisesti murennettu;
 - materiaalisessa mielessä lapset ovat tärkeitä yhteiskunnalle, mutta valtaosa lapsuuden kustannuksista jätetään vanhempien ja lasten itsensä kannettavaksi.
- 4 Burman (2008, 13–27) tekee selkoa lapsipsykologian kehittämisestä Britanniassa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa vastauksena samanlaiseen julkiseen huoleen. Reformipedagogiset liikkeet (joihin myös Ellen Key lukeutui) vastasivat puolestaan Saksassa samaan huoleen (Honig 1999, 51–53).

- 5 Instituutiolähtöisyyden yksi seuraus oli se, että lasten elinoloja tai hyvinvointia totuttiin kartoittamaan niiden kotitalouksien tai perheiden oloista, joihin lapset "kuuluvat". Samoin erilaisten ongelmien esiintymistä tai elämänmuutosten (esim. vanhempien eron) merkitystä lapsille selvitettiin tyypillisesti vain aikuisilta, ei suoraan lapsilta hankitun tiedon varassa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on tässä suhteessa tapahtunut muutos, ja esimerkiksi väestötilastointia on kehitetty lapsilähtöiseksi, paljolti lapsuudentutkimuksen tuen ansiosta. Suomen osalta ks. Kartovaara & Sauli (2000) ja Suomalainen lapsi 2007.
- 6 Kasvatuksen (ja koulutuksen) yhteiskunnallisena tehtävänä on "herättää lapsessa ne fyysiset ja mentaaliset tilat, joita yhteiskunta ja tietty sosiaalinen ryhmä (kasti, luokka, perhe, professio) jäseniltään edellyttävät" (Durkheim 1956 [1911], 70).
- 7 Sosialisaation käsitettä koskeva keskustelu ja kritiikki on laajaa; ks. tarkemmin Alanen (1988, 1992, 80–90) ja niiden lähteet, myös Geulen & Zinnecker (2002); Handel, Cahill & Elkin (2007).
- 8 Muista käsitteen heikkouksista ks. esim. Thorne (1987) ja Alanen (1988; 1992, 85–90).
- 9 Lastenkulttuurin etnologiaa tehtiin Suomessakin ja jo 1950-luvulta alkaen (ks. Virtanen 1978, Strandell 2009a).
- 10 Paradigmalla tarkoitetaan todellisuuden sekä sitä koskevan tiedon luonnetta koskevien lähtökohta-oletusten muodostamaa kehikkoa, jonka tutkijayhteisö jonain ajankohtana jakaa ja jota siis jokapäiväisessä tieteen- ja yhteiskuntatieteenteossa ei aseteta kyseenalaiseksi (Kuhn 1994).
- 11 Sosiologiassa yhteiskunta (sosiologian tutkimuskohde) on tieteenalan klassikoista lähtien ymmärretty yhteiskunnallisten suhteiden vertikaalisesti kerrostuneeksi todellisuudeksi. Eri kirjoittajilla kerrostumien (tai tasojen) määrät ja niiden perustelut saattavat vaihdella, mutta tyypillisesti kukin taso käsitetään suhteellisen autonomiseksi muista tasoista; kullakin tasolla voidaan erottaa omanlaisensa rakennekomponentteineen ja tasojen oletetaan olevan vaikutussuhteissa toisiinsa. Esim. Brante (2001) on omassa tasojäsennyksessään ottanut huomioon maailmantalouden verkottumisen, kulttuurienvaihdon ja kansainvälisten oikeusjärjestelmien (esim. YK:n Lasten oikeuksien sopimus) tuottaman rakenteistumisen. Brante ehdottaa yhteiskuntien nykyanalyyseihin viittä eri tasoa: (1) kansainvälinen (globaali) taso, (2) interinstitutionaalinen taso (käytännössä kansakunnan taso), (3) institutionaalinen taso, (4) interindividuaalinen taso ja (5) yksilön (individuaalinen) taso. Lapsuuden-

tutkimuksen piirissä tutkimusta voi huomata tehtävän jo kaikilla näillä tasoilla, niiden keskinäisiä vaikutusmekanismeja hakien.

- 12 Esimerkiksi John Modell (2000) pohtii artikkelissaan, miksi ihmisyhteiskunnan historian ja lasten kehityksen ("yksilöhistorian") yhteen saattaminen osoittautuu niin vaikeaksi silloinkin, kun on kyse yksilön kehityksen kontekstuaalisuuden huomioon ottavista psykologioista (Vygotsky, Cole, Rogoff).
- 13 Esim. Martin Woodhead (2006) erottaa lasten ihmisoikeusperspektiivin erilliseksi, niin kehityspsykologiasta kuin "sosio-konstruktionistisesta" lapsuudentutkimuksesta eroavaksi lasten (erityisesti pienten lasten) kasvatuksen kehittämisparadigmaksi. Lisäksi hän argumentoi sen universaalisuuden puolesta ja perustelee kantaansa sillä, että oikeusparadigma välttää kehityspsykologian normatiivisuuden ja konstruktionistisen lapsuudentutkimuksen relativismin ja perustuu toisenlaiselle, sitä universaalimmalle lapsikuvalle. Ihmisoikeusajattelun kehityksestä ks. esim. Freeman (2002).
- 14 Lapsuudentutkimuksen agendan kytkemisessä julkisen vallan yhteiskuntapoliittisiin pyrkimyksiin voi nähdä tapahtuvan myös lapsuudentutkimuksen "politisoimista" (Strandell 2009a).

Paula Eerola-Pennanen

Sörnäisten kansanlastentarhan lapset – Modernin lapsuuden pioneerit

Syyskuun 1. päivän aamuna vuonna 1890 joukko lapsia käveli äitiensä kanssa Helsingin Sörnäisissä Itäistä Viertotietä kohti Suruttomain huviloita. Hienosta nimestään huolimatta Suruttomain huvilat olivat työväestölle rakennettuja ahtaita vuokarakasarmeja. Huvilan n:o 4:n kohdalla he menivät sisään ja kiipesivät jyrkkiä portaita toiseen kerrokseen. Siellä lasten eteen avautui huone, jossa pöydät, penkit ja piano olivat hyvässä järjestyksessä. Huoneessa oli myös pöytä, jolla oli pappia, mustetta ja kynä. Pöydän takana istui pienikokoinen, porvarisnaisen pukuun pukeutunut nainen, joka ruotsia puhuen kysyi äideiltä jokaisen lapsen nimen, kotiosoitteen, syntymäajan, syntymäpaikan, äidinkielen, vanhempien ammatin sekä perheen lasten määrän. Myös perheen toimeentuloa kartoitettiin. Kaikki nämä tiedot nainen kirjoitti huolellisesti kauniilla käsialalla isoon sinikantiseen vihkoon. Lapset seisivat keskustelun ajan äitiensä vieressä pitäen tiukasti kiinni äitiensä kädestä tai hameesta. Sieltä he kurkistelivat uteliaina, pelokkaina ja hämmentyneinä ympärilleen. Kun kaikkien lasten tiedot oli kirjoitettu vihkoon, äidit lähtivät pois ja lapset jäivät Suruttomain huvilan toisen kerroksen kahteen pieneen huoneeseen. Sörnäisten kansanlastentarha oli aloittanut toimintansa lastentarhanopettaja Hanna Rothmanin johdolla.